

Slottekst, aanvullend op de samenvatting van Kosmopolitisme

Petra Bolhuis, Theo Meereboer

Inleiding

Appiah stelt in het boek *Kosmopolitisme* de ontmoeting centraal. Van daaruit kan er een dialoog ontstaan waarin mensen niet in conflict tegenover elkaar komen te staan, maar een toekomst gerichte beweging kunnen inzetten. “Er zijn dus twee zaken die verweven zijn in het begrip kosmopolitisme. De ene is het idee dat we verplichtingen hebben ten opzichte van anderen, verplichtingen die verder reiken dan alleen onze naaste familie, of zelfs mensen met wie we de formele band van gedeeld burgerschap delen. De andere is dat we de waarde van niet alleen het menselijk leven serieus nemen, maar ook de waarde van bepaalde mensenlevens, en dat houdt in dat we ons moeten interesseren voor de gebruiken en overtuigingen waaraan die levens hun waarde ontleen. Mensen zijn verschillend, dat weet de kosmopoliet, en er valt veel te leren van onze verschillen. Omdat er zo veel menselijke mogelijkheden te verkennen zijn, kunnen we niet verwachten of verlangen dat elk mens of elke samenleving zich zal verenigen in één enkele manier van leven. Wat we ook verplicht zijn aan anderen (en zij aan ons), ze hebben vaak het recht om hun eigen gang te gaan.”(K.13)¹. Een aantal aspecten daarbij die Appiah niet benoemt, of niet uitwerkt hebben we in de colleges als aanvulling genoemd en die willen we na de samenvatting in deze slottekst aan de orde stellen

1. De rol van de eerwereld in een samenleving die vrijheid, gelijkheid en broederschap heeft geïntroduceerd met de Franse revolutie,
2. Het effect van de amorele kapitalistische markt op de verschillende culturen,
3. Het effect van slavernij en kolonialisme op het kosmopolitisme,
4. De samenhang tussen het narratief, de eerwereld en het waarheidsvertoog.

1 De rol van de eerwereld in een samenleving die vrijheid, gelijkheid en broederschap heeft geïntroduceerd met de Franse revolutie

---

Appiah worstelt met de relatie tussen vrijheid, gelijkheid en broederschap en het begrip eer dat zijn ontstaan dankt aan het leven in een hiërarchische samenleving. Hij schrijft in de eerwereld:

“Het algemene beeld is als volgt: eer hebben betekent dat je recht hebt op respect. Als je dus wilt weten of een samenleving geeft om eer, moet je eerst kijken of de mensen in die samenleving vinden of iemand het recht heeft om met respect te worden behandeld. Het volgende waar je naar op zoek moet, is of dat recht op respect al dan niet wordt verleend op grond van een verzameling

---

¹ Tussen haakjes staan bladzijden uit De Erecode (E) en Kosmopolitisme(K) van Appiah

gemeenschappelijke normen, een code. Een erecode bepaalt hoe mensen met bepaalde identiteiten het recht verwerven op respect, hoe ze dat kunnen verliezen, en hoe het hebben en verliezen van eer de wijze verandert waarop die mensen worden behandeld.

Er zijn vele soorten respect die je iemand kunt betonen. Elk soort veronderstelt dat je bij het omgaan met mensen een passend belang toekent aan een feit of feiten omtrent die mensen. Een belangrijk soort respect veronderstelt een positieve waardering van iemand omdat die erin slaagt aan bepaalde maatstaven te voldoen. We noemen dit achting. We achten mensen die goed zijn in van alles en nog wat, van skydiven tot het schrijven van poëzie. Soms is achting niet het gevolg van succes ten opzichte van een maatstaf, en dit is de tweede soort respect die belangrijk is voor eer: erkenningsrespect. We zijn politieagenten in functie erkenningsrespect schuldig (mits ze voldoen aan de relevante beroepscodes). Vind een samenleving met een code die rechten toekent op respect van een van beide typen, en je hebt eer gevonden.

(...) Het soort eer onder gelijken verschilt sterk van eer die is gebaseerd op wedijver, die je verwerft door ergens in te excelleren, door beter te zijn in het voldoen aan bepaalde maatstaven dan anderen. De eer van Achilles, die hem toekwam omdat hij een groot krijgsman was, was gebaseerd op wedijver. Wedijver-eer is intrinsiek hiërarchisch, omdat ze mensen rangschikt volgens bepaalde maatstaven.

Een erecode vereist specifiek gedrag van mensen met een bepaalde identiteit: heb je een andere identiteit, dan zijn heel vaak ook de eisen anders. Codes stellen bijvoorbeeld aan mannen vaak andere eisen dan aan vrouwen. Maar mensen die een gemeenschappelijke code respecteren, behoren tot een gemeenschappelijke eerwereld, of ze nu wel of niet een identiteit gemeen hebben. Ze hebben gemeen dat ze de eisen erkennen die de code aan hen stelt op grond van hun identiteit en verwachten van anderen dat ze hetzelfde doen. (...).

Erecodes kunnen zowel erkenningsrespect als achting toekennen zonder dat met enige moraliteit rekening wordt gehouden. (...) Toch is het recht op respect dat je verwerft door te doen wat de moraliteit eist ook een type eer; en een ander type is het recht op achting die je krijgt wanneer je meer doet dan de moraliteit vereist. Dit is de eer van morele heiligen als Moeder Teresa. Ten slotte vergt de moraliteit zelf van ons te erkennen dat ieder mens, ceteris paribus, een fundamenteel recht op respect heeft dat we waardigheid noemen. Waardigheid is ook een vorm van eer, en haar code vormt een onderdeel van de moraliteit.

Hoe je ook aan je eer komt - door succes dat tot achting leidt, of door erkenning van een bepaald opmerkelijk feit omtrent jou -, je kunt die eer verliezen als je niet aan de code beantwoordt. Als je je richt naar een erecode, zul je niet alleen degenen respecteren die zich eraan houden, maar ook degenen minachten die dat niet doen. (...)

We hebben gezien dat eer geen individuele aangelegenheid is. Ten eerste, zoals we ook al zagen, hangen de eisen van de erecode af van je identiteit, hetgeen betekent dat de code van allen die jouw identiteit gemeen hebben hetzelfde verlangt. Ten tweede kun je delen in de eer van mensen met een identiteit als de jouwe, en zelfrespect of trots voelen als ze iets goeds doen (en schaamte als ze iets verkeerd doen) en ook als ze met respect (of minachting) door anderen behandeld worden. Dit alles geldt ook wanneer je zelf helemaal niets doet."(E. 190)

Hier is eer enerzijds iets tussen gelijken die zichzelf definiëren als 'anders dan alle anderen' omdat zij een eerwereld delen, maar er is ook sprake van de erkenning binnen die eerwereld van het verschillende belang van mensen door hun functie en of status.

We hebben zeker in Nederland een kritische houding ten aanzien van autoriteiten en uniformen ontwikkelt die maakt dat respect voor mensen met een bepaald belang en of een bepaalde kennis en kunde slechts wordt gegeven wanneer zij kunnen tonen dat zij daar recht op hebben. Daar verwarren we de stands- en rechtsgelijkheid met de gelijkheid van iedereen. Dat zien we in de positie van leraren, artsen, politie en al die andere groepen die voorheen een status van respect hadden die aan hun individuele gedrag vooraf ging. Aan de andere kant zien we ook dat verschillende groepen die ooit een erecode deelden omdat zij zich beter achtten dan alle anderen door meer kennis kunde of

macht, nu deze erecode steeds minder lijken te hanteren als een middel om zichzelf en elkaar aan die code te houden.

De vrijheid opeisen om jezelf vorm te geven, de gelijkheid die pluraliteit ondermijnt, het gebrek aan erkenning zonder bewijsvoering zijn aspecten van een mondialiserende wereld die op zoek is naar een nieuwe eerwereld. Appiah wil eer gebruiken omdat mensen dat nu meer dan ooit nodig hebben om weer trots te kunnen zijn op moreel hoogstaand gedrag en om weer te kunnen zeggen dat iemand navolgenswaardig is en daarmee ook te wijzen op wie zich niet houdt aan de erecode. Hij gaat alleen voorbij aan het probleem dat juist in zulke snel veranderende tijden het buitengewoon lastig is om aan te geven wie het lichtend voorbeeld kan zijn voor een nieuwe erecode. Juist in tijden van gelijkheid en vrijheid kan iedereen zich opwerpen als voorbeeld en we zien nu ook van de Groene Beweging van Jesse Klaver tot het "Wij zijn de laatste generatie die iets kan doen van Baudet dat mensen zich opwerpen als degenen die de weg willen wijzen naar een nieuwe erecode. Appiah stelt in ieder geval als eis van een kosmopolitische wereld dat iedere code die een bepaalde groep mensen uitsluit geen basis kan zijn van een nieuwe code die de toekomst kan dragen.

2 De rol van de amoraliteit van het kapitalisme

Om helder te krijgen wat de mogelijke inbreng van het westen is in een kosmopolitisch proces, moeten we de verschillen tussen het westers kapitalisme en de andere culturen tegen het licht houden. In de colleges is het denken van Martha Nussbaum aan de orde geweest. Zij geeft in haar werk 'De Breekbaarheid van het Goede' een analyse van het begrip ethiek. Zij stelt dat ethiek een ambacht is tegen het noodlot. Hiermee bedoelt ze dat het intermenselijk gedrag door de strijd om het bestaan wordt bepaald. Een ethisch of moreel systeem geeft antwoord op de vraag hoe mensen moeten omgaan met gebrek, met honger en koude. Daarbij moet dit gedrag betrouwbaar zijn. Over tijd heen en tussen verschillende mensen moeten dezelfde antwoorden op morele vragen zijn. Dat resulteert in systemen die een stabiele sociale orde kennen en die in tijden van nood moreel verankerde antwoorden kennen. Deze kenmerken van een moreel systeem golden ook voor het middeleeuwse Europa. Het christendom van die periode had een gesloten karakter. Er was een sociale orde die door een almachtige, alwetende God gegeven was; alle gebeuren was uitdrukking van diezelfde God zodat niets kon gebeuren zonder dat dit de wil van God uitdrukte. Toen aan het einde van de middeleeuwen een nieuwe klasse ontstond, was dit ook een inbreuk op het morele systeem. Deze nieuwe klasse, de burgerij, onttrok zich aan de morele structuur die gericht was op een hiernamaals en op de genade van God. De burgerij werd zeker niet ongelovig, maar zij ervoer dat zij een macht over de materie had die haar in staat stelde om naar een beter leven te streven. Omdat het middeleeuwse denken geen ruimte bood voor het menselijk initiatief in het materiele handelen, veranderde de interpretatie van de bijbel en zien we de hervormingen van de 16de eeuw op grote schaal plaatsvinden. In deze nieuwe interpretatie van het christendom werd arbeid en het woekeren met de eigen talenten tot een belangrijk thema. Daarnaast groeiden in die tijd de handel en industrie en gaven zij vorm aan een nieuwe economie. Deze economie richtte zich op de begeerten en behoeften van mensen.

De nieuwe burgerij komt op als de vierde stand. De drie andere standen leven met het oog op het memento mori. Daardoor bewoog de nieuwe burgerij ze zich in een ruimte die niet door het morele systeem was bepaald. Daarbij is de leniging van honger en gebrek zozeer deel van onze overleefkracht, dat de opheffing van de schaarste de oude morele waarden al snel verdrong. Dit is in essentie de grootste kracht van het kapitalistisch systeem. Ook wanneer het kapitalisme zich gaat uitbreiden over andere culturen zien we dat, met een beroep op nut, begeerte en geld, het bestaande morele systeem moet buigen of barsten. Goed voorbeeld is de behoefte van kinderen in

Buthan aan andere kleding en de angst van de ouderen dat daarmee de hele cultuur ten prooi zal vallen aan het kapitalisme.²

Begeerte, behoeften en een beter leven zijn in veel landen dus i.t.t. wat Appiah zegt(E.121)wel reden om tot een verandering van een eerwereld te komen. Maar er is ook aan andere kant die we met name in de argumenten van fundamentalistische groepen terugzien. Zij zeggen met Appiah dat eer bepalender is dan economische belangen. Zij zeggen liever af te zien van het opheffen van de schaarste dan concessies te doen aan hun waarden en eerwereld, maar tegelijkertijd kunnen ze niet anders dan gebruik maken van de verworvenheden van de door hen verafschuwde kapitalistische systemen: van vliegtuigen tot bommen, van gelikte wervingscampagnes tot internet. Hun leefwereld is al door en door kapitalistisch en daardoor zal uiteindelijk ook hun eerwereld veranderen.

3 Slavernij en kolonialisme

Appiah zegt dat hij identiteit niet wil ontleen aan een eerwereld die zichzelf vormt als een tegenhanger van het kolonialisme. Dus is hij tegen het Panafrikanisme en de eenheid onder alle zwarten in een gedeeld verleden als slaaf staat hem ook tegen. Ook Achille Mbembe schrijft in *kritiek van de zwarte rede* een pleidooi tegen deze vorm van identiteitsvorming. In het college hebben duidelijk gemaakt dat beelden over de niet-westerse wereld deel uitmaken van ons verhaal over onszelf en ook onze eerwereld is grotendeels gebaseerd op dat koloniale verleden. Waar we ons ook zouden kunnen laten voorstaan op ons gevecht tegen het water en het polderen zien we toch dat tot op de dag van vandaag de heroïek van het kolonialisme, de VOC en de handel centraal staan in ons zelfbeeld. Ook als we wel wijzen op de westerse techniek en wetenschap zijn we geneigd om de wereldgeschiedenis te laten beginnen bij de tijd dat het westen daarin de grote stap voorwaarts maakte en zien we niet de langere voorgeschiedenis van niet westerse ontwikkelingen die ons daartoe in staat stelden. De achterstand van de niet-westerse wereld wordt maar al te vaak afgedaan als een karakterologische of culturele fout, deze zou de reden zijn waardoor zij geen economische vooruitgang boeken. Daarbij laten westerse landen hun eigen verleden van leegroven en uitbuiting veelal achterwege. Omgekeerd zien we dat niet westerse landen de binnenlandse corruptie en uitbuiting buiten beschouwing laten en ook het interne slavernij verleden geen plaats in de eigen geschiedenis geven. Het probleem dat inwoners die nazaten zijn van voormalige koloniale landen en voormalige slaven veelal aan hun uiterlijk te onderscheiden zijn van de van oudsher westerse mensen maakt de dialoog er niet gemakkelijker op. Wellicht hebben nakomelingen van fabrieksarbeiders uit de 19de eeuw meer overeenkomsten met de nazaten van voormalige slaven dan met de voormalige eigenaren van de VOC schepen, maar wanneer ze wit zijn zullen ze door anderen en door zichzelf als witte geprivilegieerde 'normale' burgers worden gezien. Daar staat tegenover dat ook Oprah Winfrey zich nog assertief moet opstellen in een chique winkel wil ze 'normaal' geholpen worden. Haar sociale status wordt nog steeds meer bepaald door haar kleur dan door haar succes.

Het is dus in een toenemende wereld van kosmopolitisch denken lastig om niet tegenover elkaar te komen staan als daders en slachtoffers van slavernij en kolonialisme. Het probleem is dat daardoor actuele ongelijkheid en onvrijheid en gebrek aan broederschap niet aan de orde komen.

---

² Trouw 22 oktober 2013

Het is hoopvol om te zien dat er van onderaf in kleine kringen pogingen worden gedaan om over deze kloof heen te springen en werkelijk de dialoog aan te gaan. Een voorbeeld hiervan is Bas Mesters die oproept om na vrijheid en gelijkheid nu maar eens de broederschapsrevolutie te ontketenen³.

4 De samenhang tussen het narratief, de eerwereld en het waarheidsvertoog

---

De westerse wereld heeft op enig moment een waarheidsvertoog ontwikkeld. Dat waarheidsvertoog, door Appiah uitgewerkt aan de hand van het positivisme, hangt samen met het eerder uitgewerkte kapitalisme. In de opkomst van de burgerij is er meer en meer behoefte aan een wereldbeeld dat objectief, dat wil zeggen toetsbaar, meetbaar herhaalbaar en vooral overdraagbaar is. Het leidt ook tot het eerder beschreven accent op nut en effectiviteit. De modellen die we daarmee creëren leveren een maakbare en betere wereld op; we zijn met meer mensen, gezonder dan ooit en hebben het materieel stukken beter dan in het verleden. Maar deze modellen beschrijven slechts een deel van onze menselijke werkelijkheid. Mensen leven altijd ook in een wereld van modellen die te maken hebben met betekenisverlening en zingeving. Dit model is het narratief: het verhaal dat we met elkaar tot stand brengen over waarom we doen wat we doen, wie en wat belangrijk is en hoe we met elkaar omgaan. Dat narratief zorgt voor een cohesie in groepen en voegt ons allemaal in in de wereld van onze voorouders, zonder dat we steeds onze cognitie moeten gebruiken. Het grootste deel van deze betekenissen dragen we onbewust in ons mee en geven we door aan volgende generaties. Rituelen, gewoontes en vanzelfsprekendheden zijn vormen van dat narratief. Zoals ons brein middels dromen actuele gebeurtenissen invoegt in het verhaal van onze ervaringen⁴, zo zal het narratief zorgen voor het invlechten van actuele gebeurtenissen in het gedeelde verleden. Daardoor wordt een narratief toekomstbestendig.

Maar het narratief is geen waarheidsvertoog. Dat is van belang omdat we wanneer we doen alsof dat wel zo is gaan vechten over de waarheid van een narratief. Er kan maar één waarheid zijn, maar er zijn altijd meerdere narratieven. De strijd ontstaat wanneer in de kosmopolitische ontmoeting mensen elkaars narratief gaan bevragen op de feitelijke inhoud. De zwarte pietenstrijd is daarvan een voorbeeld, het lijkt alsof we strijden over de waarheid van zwarte piet, maar we strijden over het vasthouden aan een vertrouwd narratief of het veranderen van dat narratief. Het aanvoeren van feitelijke argumenten heeft geen enkele zin en leidt tot het ingraven in het eigen narratief, want in waarheid is er één goed en één fout, terwijl een narratief geen waarheidsvertoog is en altijd verandert onder invloed van nieuwe gebeurtenissen.

Het bevragen van een narratief leidt altijd tot gênante situaties omdat de narratieven zelden alle feiten dekken. Een toekomstbestendig narratief vraagt een ambacht of misschien wel de kunst van het verhalen vertellen op zodanige wijze dat er een nieuw verhaal tot stand komt dat zoveel mogelijk het behoud van waardigheid van alle partijen in zich bergt.

Appiah gebruikt de term eer als een manier waarop een samenleving dat doet;

---

³ Bas Mesters 22 november 2017 bron: De groene Amsterdammer

⁴ Klein 2014

“ Wij menselijke wezens willen dat anderen op gepaste wijze reageren op wie we zijn en wat we doen. We willen dat anderen ons erkennen als met bewustzijn begaafde wezens, en we willen hun te kennen geven dat we hen ook als zodanig beschouwen. Wanneer we op straat naar een ander kijken en in de uitwisseling van blikken een wederzijdse erkenning voelen, drukken we een fundamentele menselijke behoefte uit en reageren we - onmiddellijk, onbewust en zonder moeite - op de behoefte die we in elkaar herkennen.” (E.11)

Een erecode is dus een deel van het narratief dat gaat over wie er eer toekomt en op welke wijze, hoe men eer kan verliezen en wat er dan met iemand gebeurt. Die erecode kent in onze wereld meer en meer de feitelijke toetsingen; rapportcijfers, geld, protocollen. Daar zit de verwarring tussen de feiten uit het waarheidsvertoog en de narratieve werkelijkheid van betekenisverlening. Een erecode kan misschien ondersteuning krijgen vanuit protocollen en toetsing, maar wanneer zij alleen doorslaggevend gaan worden valt de onbewuste, basale overdracht van identiteit en waarden weg en wordt deze vervangen door een cognitieve toetsing aan regels. De regels beslaan echter maar een klein deel van wat ons als narratief tot een gemeenschap maakt. Dat het steeds moeilijker wordt om uit te leggen dat er ruimte moet zijn voor onnutte mensen en onnutte gedragingen maakt dat die kant van onze eerwereld in het gedrang komt.

Waarom zouden we niet alles oplossen op de meest waarheidlievende en effectieve wijze? Het narratief komt juist tot stand omdat mensen met behoud van waardigheid de gebeurtenissen zo verhalen en herhalen dat ze in de loop der tijd verworden tot iets dat de waarheid vervangt, maar dat wel toekomst bestendig is. Dat er nu in het Britse koningshuis een vrouw kan introuwen die alle regels⁵ uit het verleden overtreedt, is niet omdat daar een stappenplan van verandering is geweest, maar omdat men op de wijze zoals Donna Tart⁶ dit beschrijft de verhalen over het verleden zo vaak heeft hertelt dat er nu ruimte is voor deze stap. Het bespreken van feiten zou het narratief op dit moment juist ondermijnen, zoals ieder narratief slecht bestand is tegen feiten. De waarheid en het feiten checken zijn beide van groot belang. Het feiten checken kan echter geen vervanging zijn voor het opbouwen van een narratief dat de eerwereld ook nodig heeft om te kunnen functioneren.

Achteraf, als de eerwereld is veranderd, kunnen we vaak niet meer zien waarom we deze stap niet eerder hebben gemaakt. Dat denken we nu ten aanzien van de afschaffing van de slavernij en de emancipatie van allerlei groepen in de samenleving. Daaraan kunnen we aflezen dat de verandering van eerwereld is geslaagd. Zowel het narratief als de feiten die aangevoerd worden zijn nu veranderd, we kunnen de toekomst in met een verhaal dat door feiten geschraagd wordt. Op andere gebieden zitten we nog middenin deze transitie.

Dat Appiah de nadruk legt op de concrete ontmoeting, is omdat daar veranderingen plaatsvinden. Debatten over immigratie of kinderarbeid worden vaak gevoerd met aanhalen van feiten; getallen, prognoses en dus leiden die tot een feitendebat. In de ontmoeting vlechten mensen een geheel ander verhaal in elkaar, waarin het mogen blijven van ónze vluchteling iets heel anders is de immigratiepolitiek, het dragen van een hoofdoek door jouw juffie iets heel anders is dan het debat

---

⁵ Meghan Markle is de tweede Amerikaanse die met een Britse prins in het huwelijksbootje stapt. In 1937 gaf Edward de Britse troon op om als prins te kunnen trouwen met zijn grote liefde Wallis Simpson. Een van Meghans voorvaders is baron John Hussey, in 1537 op last van koning Hendrik VIII werd onthoofd. Zij is katholiek en kind van een afro-Amerikaanse vader en een Iers-Nederlandse moeder en ze is gescheiden.

⁶ Tart (2002) Proloog

over neutrale scholen. In de ontmoeting ligt de ruimte voor het van onderaf opbouwen van een narratief dat de kosmopolitische werkelijkheid kan hanteren. Daar ligt ook de verandering van eerwerelden die hiërarchisch en uitsluitend zijn naar eerwereld zoals Appiah die voor zich ziet;

“Zo'n eerwereld zal personen en groepen respect betonen die dat verdienen. Respect is dan een van de beloningen voor een leven dat het waard is geleefd te worden en zal het zelfrespect versterken van hen die het juiste leven leiden. In een wereld waarin zij die een juist leven leiden gerespecteerd worden, zijn meer mensen in staat juist te leven; de cultuur van respect zal hen ondersteunen. Eer is dus geen kwijnend relict van een voormoderne orde; voor ons is ze wat ze altijd geweest is, namelijk een motor die wordt aangedreven door de dialoog tussen ons zelfbeeld en de waardering van anderen, en die ons aanzet om onze verantwoordelijkheden serieus op te vatten in een wereld die we gemeen hebben.”(E.193)

Literatuur

Appiah, K. (. (2016). *Erecode*. Amsterdam: Boom.

Appiah, K. (2007). *Kosmopolitisme: Ethiek in een wereld van vreemden*. Amsterdam: Prometheus.

Donna, T. (2002). *De kleine vriend*. Amsterdam: Bezige Bij.

Klein, S. (2014). *Dromen: Een reis naar onze innerlijke werkelijkheid (vert. M. de Vries)*. Amsterdam: Ambo|Anthos.

Nussbaum, M. (2006). *De Breekbaarheid van het Goede: Geluk en ethiek in de Griekse filosofie en literatuur (P. Adelaar, Vert.)*. Amsterdam: Ambo.